

מנכין לו מזכויותיו [והשיב לו ה' שילך בצנעה ויעשה תחבולה כדי שלא יצטרך לנס] (מלבי"ם שם).

שְׁלוחֵי מִצּוֹה אֵינָן נִיזְקִין לֹא בְּהִלְכָתָן וְלֹא בְּחִזְרָתָן. יש שכתב שמימרא זו שאמרו בשם רבי אלעזר שאף בחזרתם אינם ניזוקים, חולקת על המימרא הקודמת שאמרו בשמו בסתם שאינם ניזוקים ולא פירשו שגם בחזרתם, ומשמע שדוקא בהליכתם אינם ניזוקים, ולכן אמרה הגמ' 'כמאן', לפרש שמימרא זו היא כשיטת איסי בן יהודה, והמימרא הראשונה סוברת כברייתא שהביאה הגמ' לעיל, שחוששים שאחר שיבדוק את המפולת מחמץ יחפש אחר המחט שנפלה לו וינזק, אף שעסק זה בא לו על ידי מצוה – והרי זה כשילח מצוה בדרך חזרתו, שאף שכבר גמר את המצוה, מכל מקום גם כעת הליכתו היא על ידי עסק מצוה – שכן הברייתא סוברת שהכלל ששלוחי מצוה אינם ניזוקים הוא דוקא בהליכתם, אבל לא בחזרתם (תורת חיים). ויש שכתב, שלהלכה שלוחי מצוה אינם ניזוקים אפילו בחזרתם, אבל חיפוש שאחר הבדיקה אינו נחשב מכלל עסק המצוה ולא נאמר בו כלל זה (פמ"ג א"ח תלג משב"ז ז, בדעת השר"ע, וראה להלן ד"ה כל אדם, מדברי הצ"ח).

וְלֹא יִחְמֹד אִישׁ אֶת אֶרְצָהּ. מִלְמַד שֶׁתִּהְיֶה פְּרָתָהּ רוּעָה בְּאֶרֶץ וְכו'. תרגומה מנקרת ב'אשפה וכו'". ונדרש מ'את' לרבות את הטפל לארצך (תוס'). ויש שפירש, שפרה נדרשת מ'ארצך', שאף היא קרויה ארץ, כמו שאמר רבי יוסי (שבת קיח, ב) 'מימי לא קריתי לאשתי אשתי ולשורי שורי אלא לאשתי ביתי ולשורי שדי', ותרגומה נדרשת מ'איש' כמו שאמרו בסוכה (נא, ב) 'קרא הגבר' (תוס' רבינו פרץ). ויש שפירש, שפשוטו של מקרא שבא לומר שלא יכבשו אומות העולם את הארץ בזמן שיעלו ישראל לרגל, אינו מתאים ללשון 'איש', שמשמעה אדם יחידי [והיה לו לומר 'ולא יחמוד גוי את ארצך'], ולכן יש לפרש שהלשון 'ארצך' מתייחסת לפרה הרועה בארץ ולתרגומה המנוקרת בארץ, שהם דברים המטלטלים, ובהם שייך לומר שלא יחמוד אותם אדם יחידי בעלותה לרגל (מהרש"א).

כָּל אָדָם שֵׁשׁ לוֹ קֶרֶקַע עוֹלָה לְרָגֶל וְשֵׂאִין לוֹ קֶרֶקַע אֵין עוֹלָה לְרָגֶל. ודין זה נאמר רק כלפי חיוב העליה לירושלים, אבל לא כלפי חיוב הראיה בבית המקדש, אלא שמאחר שהוא פטור מלעלות לירושלים, ממילא הוא נפטר גם מחיוב הראיה, לפי שאין אדם מתחייב בראיה אלא אם הוא נמצא בירושלים. ולפי זה, הנמצא בירושלים ברגל, אף אם אין לו קרקע, מכל מקום חייב בראיה (מורמוי שדה ושפת אמת חגיגה ב, א; אבן נר א"ח שם טז, ולפי זה יישבו את קושיות האחרונים מדוע לא הוזכר פטור זה במשנה בתחילת חגיגה, ומדוע גרים ועבדים משוחררים חייבים בראיה אף שאין להם קרקע).

ובטעם הדין יש שכתב, שעיקר מצות עליה לרגל היא לשמוח שם במצות פירות הארץ, שהם הביכורים ומעשר שני, ולשמח שם בהם את העני והגר והלוי באכילתם, והיא העליה לשם שמים, אבל מי שאין לו קרקע ואינו יכול לקיים מצוות אלו, אין עלייתו לשם שמים (מהרש"א, וראה שם שביאר לפי זה את טעם הסמיכות בין המימרות בגמ'). ויש שכתב, שגדר המצוה הוא לעזוב את רכושו מתוך בטחונו בה' ולעלות לירושלים (וכמבואר לעיל שדין זה אמור כלפי חיוב העליה לירושלים), ולכן היא מתקיימת רק במי שיש לו קרקע, שאז הוא מוכרח לעזובה בעת עלייתו לירושלים, מה שאין כן במטלטלים שיכול לקחתם עמו, ואין עזיבתם מוכרחת מצד

הרי זה צדיק גמור, בדבר זה, ואינו נחשב שעושה שלא לשמה, שכן כוונתו לקיים את מצות הבורא שצויה לעשות צדקה, ומתכוון גם שיחיה בנו או שיזכה לעולם הבא (רש"י, ויש שגרסו 'הרי זו צדקה גמורה', ראה תוס' רבינו פרץ, ורובנו חננאל ר"ה ד, א, בשם ים מפרשים).

ודוקא כשכוונתו לצורך נוסף מלבד המצוה עצמה, אבל אם כוונתו לכבוד עצמו, נענש על כך, וכמו שמצינו בכתובות (סו, ב) בבתי של נקדימון בן גוריון שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים בזמן החורבן, ושאלה רבי יוחנן בן זכאי היכן הוא כל הממון של בית אביה, והשיבה שאבד מפני שלא נתן צדקה, והקשתה הגמ' שהרי עשה צדקה, ותירצה שעשה זאת לכבוד עצמו (מהרש"א שם טז, א).

ומה ששינו באבות (א, ג) 'אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס', היינו כאשר עושה רק על מנת לקבל פרס (רש"י, ע"פ פמ"ג א"ח תלג א"א יד, אהבת חסד, כ, כן אות ב בהגה"ה), או באופן שאם לא יקבל את הפרס יתחרט על המצוה (תוס', ראה אהבת חסד שם). ויש שכתב שכוונת המשנה באבות היא, שמידה מעולה היא שיהא אדם עובד את בוראו מאהבה ולא על מנת לקבל פרס, אולם אף כשעובד על מנת לקבל פרס הרי זה צדיק גמור, אבל לא חסיד (ח"ה הר"ן). ויש שכתב שהמשנה באבות עוסקת במצוות שאדם חייב לעשותן, ומה שאמרו כאן שהוא צדיק גמור מדובר במצוות שאינו חייב לעשותן אלא עושה מנדבת לבו (עונן יו"ט יו"ד פט).

הָכָא לִילִיָּא וְשָׂרְנָא הוּא וּמִסִּיק אֲדַעְתִּיהּ. ולכן לא יבדוק בלילה, אבל חייב לבדוק ביום לאור החמה (רבינו מנוח חמץ ומצה ב, ה). וכן פסק המשנ"ב (תלג, לא) שאפילו בודאי חמץ לא יבדוק בלילה אלא ביום לאור החמה.

הֵיכָא דְשִׁכִּיחַ הֵייוֹקָא שְׂאֵנִי. וכן יכלה הגמ' לתרץ שחוששים שמה תיפול לו מחט ויבוא לחפש אחריה, וכמו שתירצה לעיל לגבי מפולת, אלא שטעם זה עדיף משום שבמקום ששיכח הזיקא פטור מבדיקה גם אם ידוע שהיה שם חמץ [מה שאין כן במפולת, שאם ידוע שהיה שם חמץ צריך לבדוק אחריו (ראה ביאורנו לעיל ע"א ד"ה תתס)] (ב"ח תלג, י). ויש שכתב, שדוקא בכותל שנפל, שכבר אינו משתמש בו, יש לחוש שמה בשעה זו שבודק יבוא לחפש בו מחט, אולם בחור שמשתמש בו בכל יום, אין טעם לחוש שדוקא כעת יחפש בו מחט (מג"א שם יב), ויש שכתב שדוקא במפולת מצוי הדבר שתיפול לו שם מחט, אבל בחור אין רגילות שתאבד שם מחט (חק יעקב שם טו).

וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶיךָ וְשָׁמַע שְׂאוּל וְהָרְגִי וַיֹּאמֶר ה' עֲגֹלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדְךָ וְגו'. ואף שכבר הורה לו ה' לילך, שאל באיזו צורה ילך ואיזה תחבולה יעשה שלא יהרג אותו שואל, משום שבדרך כלל אין הקב"ה עושה ניסים גלויים לעין כל עם הצדיקים, ויש להם לחפש תחבולה כיצד למעט הנס, וכמו שמצינו ביעקב אבינו שהכין עצמו לפגישתו עם עשוי בדרון תפילה ומלחמה, וכך יש ללמוד גם מתשובת ה' לשמואל 'עגלת בקר תקח בידך', שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס (רד"ק שמואל א טז, ב). ויש שפירש ששמואל לא התיירא והיה בטוח שיעשה לו הקב"ה נס ויציילו, אלא שרצה שיוצוהו ה' לילך בפירסו כדי שאז יעשה ה' את הנס לגדל שמו, אבל אם יצוהו לילך בהצנע, אם יודע לשאול במקרה וירצה להורגו ויעשה לו ה' נס, לא יהיה הנס לצורך השליחות אלא נס פרטי להצלתו, וכל שנעשה לו נס